

УДК 378.21

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ВЧЕНИХ РАД У КРАЇНАХ БЕНІЛЮКСУ ТА УКРАЇНИ

Жабенко О.В.

Інститут вищої освіти

Національної академії педагогічних наук України

У статті визначено, що університети країн Бенілюксу мають значні автономні права щодо створення і регламентації діяльності дисертаційних рад. Виявлено особливості формування та діяльності рад для захисту дисертацій у країнах Бенілюксу, серед них: визначення порядку створення та формування рад для захисту дисертацій університетом, у якому відбуватиметься захист; створення рад для захисту дисертацій для кожного докторанта окремо; обов'язковий розгляд змісту та форми дисертації, поданої до захисту, щодо можливості її допуску до захисту; врахування позицій відсутніх на захисті членів ради, що подані на засідання у письмовій формі щодо присудження здобувачу ступеня доктора; видача диплома доктора університетом. До особливостей формування і діяльності спеціалізованих вчених рад України можна віднести: визначення порядку створення, формування спеціалізованих вчених рад, встановлення статусу ради, її профілю, строку дії ради, персонального складу здійснює МОН; створення постійно діючих спеціалізованих вчених рад і рад для разового захисту; повідомлення МОН про кожне рішення спеціалізованої вченої ради.

Ключові слова: спеціалізована вчена рада, рада деканів, докторська рада, комітет з нагляду, комітет з оцінки, дисертаційне журі, комітет із захисту дисертації.

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасних умовах реформування системи вищої освіти України на основі інтеграції освіти і науки важливого значення набуває діяльність спеціалізованих вчених рад – органів, що створюються для остаточної атестації здобувачів наукового ступеня.

З огляду на запровадження в Україні Європейських освітніх і наукових стандартів, розширення на цій основі автономних прав вищих навчальних закладів, у найближчому майбутньому спеціалізовані вчені ради зможуть приймати остаточне рішення щодо присудження наукового ступеня. Тому актуальним є порівняльний аналіз формування та діяльності рад із захисту дисертацій країн Європи, наприклад, країн Бенілюксу, із реаліями України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підготовку науково-педагогічних кадрів у зарубіжних країнах, а саме у країнах Європи, розгля-

дали П. Біоде [1], Я. Болюбаш [2], Ю. Закаулова [3], В. Кремень [2], Л. Лобанова [4], Я. Миклебуст, Р. Нілсен [5], О. Поживілова [6], М. Степко [2], Ж. Таланова [10], В. Шинкарук [2] та інші. Проте поза увагою авторів залишилися питання виявлення особливостей формування та діяльності рад із захисту дисертацій у країнах Бенілюксу та Україні.

Метою статті є виявлення особливостей формування та діяльності рад із захисту дисертацій у країнах Бенілюксу та Україні.

Основні завдання статті: проаналізувати інформаційні джерела, нормативно-правову базу щодо формування та діяльності рад із захисту дисертацій у країнах Бенілюксу й Україні; виявити особливості формування та діяльності рад із захисту дисертацій у країнах Бенілюксу та Україні.

Виклад основного матеріалу. Вибір для аналізу систем вищої освіти країн Бенілюксу зумов-

лений тим, що університети цих країн входять до числа найбільш рейтингових університетів світу. Так, у 2015 році відповідно до рейтингу «Academic Ranking of World Universities 2015» до 500 кращих університетів світу входить 12 дослідницьких університетів Нідерландів та 7 університетів Бельгії [11], а згідно із рейтингом QS World University Rankings® 2015/16 до 300 кращих університетів світу входять 13 дослідницьких університетів Нідерландів та 7 університетів Бельгії [20].

В Україні для захисту дисертацій створюються спеціалізовані вчені ради (далі – СВР). Аналіз нормативної бази [7; 8] дозволяє виділити такі особливості формування рад в Україні:

- визначення порядку створення, формування СВР, встановлення статусу ради, її профілю, строку дії, персонального складу здійснює Міністерство освіти і науки України (далі – МОН);

- створення постійно діючих СВР (термін повноважень 2–3 роки) і СВР для разового захисту дисертації у випадку відсутності в Україні ради з правом захисту з відповідної спеціальності [7].

СВР формується у складі 15–25 осіб із рівномірним представництвом фахівців із кожної спеціальності (не менше 6 фахівців із кожної спеціальності для докторської ради; не менше 5 фахівців із кожної спеціальності для кандидатської ради) таким чином, щоб в її складі кількість штатних працівників ВНЗ (наукової установи) в якому вона утворюється, становила 2/3 від загальної кількості фахівців. Отже, якщо рада формується з однієї спеціальності, то мінімальний її склад буде 15 осіб.

Головою ради, заступником голови ради та вченим секретарем призначаються фахівці за профілем ради, які є штатними працівниками ВНЗ (наукової установи), в якій утворено раду [7].

У країнах Бенілюксу можна виділити такі особливості формування рад для захисту дисертацій:

- визначення порядку створення рад для захисту дисертацій, формування рад для захисту здійснюються університетом, у якому відбуватиметься захист;

- створення рад для захисту дисертацій для кожного докторанта окремо.

Наприклад, у франкомовному Вільному університеті Брюсселю (Бельгія) для присудження ступеня доктора, журі факультету (faculty jury) після консультацій із комітетом з нагляду (supervisory committee), призначає дисертаційне журі (thesis jury), специфічне для кожного докторанта і призначає його голову і секретаря. Дисертаційне журі має бути сформовано протягом 1 місяця з моменту подачі дисертації.

Дисертаційне журі складається із наукового керівника (supervisor), спів-керівника (co-supervisor) (якщо такий є), і щонайменше 4 інших членів, кожен із яких повинен мати ступінь доктора, отриманий шляхом захисту дисертації. Щонайменше 3 члени журі мають бути у штатними працівниками університету. Принаймні 1 член журі повинен бути із-за меж університету. До того ж, журі факультету може запрошувати визнаних експертів (навіть без ступеня доктора), для допомоги дисертаційному журі в якості консультантів [18].

В Університеті Люксембурга захист дисертації відбувається на засіданні комітету із захисту дисертації (dissertation defence committee), який створюється ректором університету для кожної дисертації індивідуально, відповідно до положень Великокнязівських Правил від 22.05.2006. Ректор призначає зі складу комітету із захисту дисертації, голову (штатного працівника Університету Люксембурга), та заступника голови комітету [13]. Комітет із захисту дисертацій формується у складі 5–6 осіб, які мають науковий ступінь. До складу комітету також входить і науковий керівник [17].

У Нідерландах тільки чотирнадцять дослідницьких університетів країни можуть присуджувати наукові ступені [15]. Захист дисертації проходить перед радою деканів (board of deans) університету [12; 16], докторською радою (doctorate board) університету, або комітетом з нагляду (supervisory committee).

Рада деканів – академічний консультативний орган, який: підтримує адміністративні органи університету; консулює виконавчу раду (executive board) університету, ради факультетів із питань освіти і науки; координує освітню і науково-дослідну роботу між факультетами; висуває кандидатів на посаду ректора університету (rector magnificus); присуджує докторські ступені (doctoral degrees) та почесні докторські ступені (honorary doctorates) [12; 16]. Очолює раду деканів ректор університету. Кількісний склад ради деканів залежить від кількості факультетів в університеті. Відповідальність за призначення деканів лежить на виконавчій раді університету [16].

Докторська рада відповідає за загальну політику щодо програм підготовки докторів філософії та правил підготовки докторів філософії; за присудження докторського ступеня, а також ступеня почесного доктора (honoris causa). До складу докторської ради входить професор від кожної школи університету, у більшості випадків це або декан, або заступник декана з наукової роботи (vice-dean of research). Очолює докторську раду ректор університету. Кількісний склад докторської ради залежить від кількості факультетів в університеті [14].

Комітет з нагляду – комітет, на засіданні якого, за рішенням ради деканів, може проводитися церемонія здобуття докторського ступеня. До комітету з нагляду включають: членів комітету з оцінки (assessment committee); наукового керівника і будь-якого спів-керівника; одного або декількох професорів і членів із докторськими ступенями; визнаних експертів (навіть без докторських ступенів) в області теми дисертації (за спеціального дозволу ради деканів). Головою комітету є ректор або заступник ректора або декан [21].

Наведені приклади свідчать про значні автономні права університетів країн Бенілюксу щодо створення рад для захисту дисертацій. Такі ради створюються університетами і органи державної влади, на відміну від України, не мають до цього процесу жодного відношення.

Зміни, передбачені [9] мали б закласти основи для переходу вищої освіти України до стандартів ЄС. Захист дисертацій буде здійснюватися у постійно діючих або разових СВР, що будуть створюватися, акредитуватися та контролюватися Національним агентством із забезпечення

якості вищої освіти. Проте, разові СВР для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії (у складі 5 осіб із відповідним науковим ступенем) самостійно матимуть змогу створювати лише ВНЗ, що матимуть наданий Кабінетом Міністрів України статус дослідницького університету [9].

Розглянемо особливості діяльності рад при захисті дисертацій. В Україні до особливостей можна віднести:

- створення зі складу СВР комісії (не менше 3 осіб) для підготовки висновку про науковий рівень дисертації, відповідність її профілю ради, про кількість і обсяг публікацій та про повноту опублікованих матеріалів, а також пропозицій щодо офіційних опонентів та розсилання автореферату [7];

- прийом до захисту дисертації має відбуватися протягом 2 місяців для кандидатської і 3 місяців для докторської дисертації з дня подання документів;

- обов'язковість прийняття радою дисертації до захисту, якщо вона відповідає профілю ради, за бажанням здобувача, навіть у разі негативного висновку комісії щодо дисертації [7];

- необхідність після прийняття дисертації до захисту публікації повідомлення про захист у виданні МОН. Захист дисертації може проводитися не раніше ніж через 1 місяць після опублікування такого повідомлення. Тобто, з моменту подачі документів до моменту захисту проходить у середньому 3 місяці при захисті кандидатської і 4 місяці при захисті докторської дисертації;

- на засіданні із захисту дисертації: здобувач викладає основні положення дисертації, відповідає на запитання, на зауваження офіційних опонентів, на зауваження до дисертації і автореферату; відбувається *прилюдне обговорення* дисертації;

- повідомлення МОН про кожне рішення СВР;

- за позитивного рішення щодо присудження наукового ступеня СВР протягом місяця після захисту надсилає до МОН матеріали за встановленим переліком;

- контроль за науковим рівнем дисертацій МОН здійснює за участі експертних рад із питань проведення експертизи дисертацій. Строк розгляду у МОН матеріалів здобувача наукового ступеня доктора наук не повинен перевищувати 6 місяців, а наукового ступеня кандидата наук – 4 місяців [8];

- ухвалення рішень про видачу диплома доктора (кандидата) наук та видачу відповідних дипломів здійснює МОН [7];

- процес атестації наукових ступенів занадто тривалий, адже від моменту подачі документів до одержання диплому може пройти 7 місяців для кандидатської дисертації та 10 місяців для докторської дисертації;

- за негативного рішення щодо присудження наукового ступеня дисертація, за якою відбувався захист, може бути подана до повторного захисту після доопрацювання не раніш як через рік з дати такого рішення [7].

На майбутнє передбачено, що всі вищі навчальні заклади матимуть змогу приймати остаточне рішення щодо присудження наукових ступенів акредитованими спеціалізованими вченими радами [9].

У країнах Бенілюксу можна виділити такі особливості діяльності рад із захисту дисертацій:

1. Обов'язковий розгляд змісту та форми дисертації поданої до захисту щодо можливості її допуску до захисту. У Бельгії це передбачає проведення дисертаційним журі закритого захисту (*private defence*), що повинен відбутися протягом 1 місяця після обрання дисертаційного журі і не пізніше 2 місяців із часу подання дисертації. На закритому захисті заслуховують презентацію докторанта, задають детальні запитання про його роботу. У результаті журі може приймати рішення: про згоду на публічний захист; про необхідність внесення істотних змін до дисертації; про відхилення дисертації, якщо докторант знає невдачі та не відповідає встановленим дисертаційним журі вимогам [18].

- В Люксембурзі комітет із захисту дисертації, протягом 4 тижнів із дня одержання рукопису дисертації визначає зі свого складу певну кількість членів, які знайомляться із дисертацією та інформують голову комітету щодо згоди провести захист [13].

- У Маастрихтському університеті (Нідерланди) після подачі докторантом дисертації рада деканів призначає комітет з оцінки у складі 4–5 осіб. Ні науковий керівник, ні спів-керівник не входять до його складу. Протягом 4 тижнів (цей термін може продовжитись ще на 4 тижні) з моменту отримання дисертації, комітет з оцінки повинен вирішити, чи докторант продемонстрував у дисертації здатність до самостійної наукової роботи, чи може рукопис бути прийнятий як докторська дисертація, а докторант допущений до церемонії присудження наукового ступеня [21].

2. Такий розгляд триває 1–2 місяці.

3. Короткий інтервал між дозволом на публічний захист і самим захистом. У Бельгії після закритого захисту на протязі 2–6 тижнів повинен відбутися публічний захист [18]; В Університеті Люксембурга захист дисертації повинен проводитися не пізніше ніж через 10 тижнів після створення ректором комітету із захисту дисертації [13]; у Нідерландах між дозволом на захист і датою захисту має пройти не більше 10 тижнів [21].

4. Публічний захист дисертації передбачає: виступ дисертанта про свою дисертацію, відповіді на запитання членів ради, відповіді дисертанта на зауваження; *закрите обговорення членами ради дисертації та захисту в цілому*, на основі якого приймається рішення про присудження чи не присудження ступеня доктора [13; 21].

5. Урахування позицій відсутніх на захисті членів ради для захисту дисертації, що подані на засідання у письмовій формі щодо присудження здобувачу ступеня доктора [18].

6. Видача диплома доктора університетом. У Бельгії, якщо ступінь доктора присуджено, то дисертанту вручають на цьому ж засіданні дисертаційного журі диплом доктора [18]; у Нідерландах науковий керівник за дорученням голови комітету повинен вручити докторанту диплом (підписаний всіма членами комітету) [21].

В Університеті Люксембурга ступінь доктора наук надає Управління докторантури протягом 30 днів із дати захисту після одержання: від ко-

мітету із захисту дисертації – рішення комітету; від докторанта – копій остаточного варіанту рукопису, електронної версії рукопису, дозволу (чи заперечення) щодо поширення дисертації та електронну адресу бібліографічних посилань дисертації в ORBiU [13].

7. Тривалість процедури від подання заявки про захист до церемонії захисту складає приблизно 3–6 місяців [13; 18; 19].

Висновки і пропозиції. Аналіз джерельної бази [1–21] свідчить про відмінності у діяльності рад для захисту дисертацій в Україні та країнах Бенілюксу. Значні відмінності прослідковуються у формуванні цих рад.

Досвід формування та діяльності рад для захисту дисертацій у країнах Бенілюксу може бути корисним для України. Це стосується надання прав вищим навчальним закладам самостійно створювати такі ради (можливо для кожного дисертанта окремо), регламентувати їх діяльність, зменшувати тривалість процедури від подачі заяви на захист дисертації до одержання диплома, приймати остаточне рішення про присудження наукового ступеня.

Подальшого дослідження ще потребують питання організації процесу атестації здобувачів наукового ступеня, вимог до оформлення дисертацій, забезпечення якості дисертаційних робіт.

Список літератури:

1. Біоде П. Докторська підготовка у Франції / П. Біоде, С. Колонж, Ж. Шамба // Докторські програми в Європі та Україні: матер. міжнар. конф. «Впровадження принципів третього циклу вищої освіти Європейського простору в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukma.kiev.ua/ua/>
2. Вища освіта в Україні і Болонський процес: навчальний посібник / за редакцією В. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук та ін. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
3. Закаулова Ю.В. Розвиток університетської освіти Бельгії в умовах євроінтеграційних процесів: навч. посібник / Ю.В. Закаулова. – Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 76 с.
4. Лобанова Л.С. Системы подготовки научных кадров в европейских странах и Украине: сравнительный анализ в контексте формирования Единого европейского образовательного и научного пространства: монография / Л.С. Лобанова. – К.: ДП «Информ-аналитич. агентство», 2010. – 100 с.
5. Миклебуст Я. Аналіз практики реформи докторської освіти в Європі / Я. Миклебуст, Р. Нілсен // Докторські програми в Європі та Україні: матер. міжнар. конф. «Впровадження принципів третього циклу вищої освіти Європейського простору в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukma.kiev.ua>
6. Поживілова О.В. Розвиток систем підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в європейському регіоні та Україні (1990–2005 рр.): автореф. дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / О. Поживілова. – К., 2006. – 20 с.
7. Положення про спеціалізовану вчену раду, затверджено наказом МОНМС 14.09.2011 № 1059 (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1170-11>
8. Порядок присудження наукових ступенів, затверджено постановою КМУ від 24.07.2013 № 567 (із змінами; у редакції від 06.09.2016, підстава № 567–2016–п) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF/print1478016292743813>
9. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556–VII (із змінами; у редакції від 09.08.2016, підстава № 1415–19) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1477840079609346>
10. Таланова Ж. Докторська підготовка у світі та Україні: монографія / Ж. Таланова. – К.: Міленіум, 2010. – 476 с.
11. Academic Ranking of World Universities 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.shanghai ranking.com/World-University-Rankings-2015>
12. Board of Deans: site Universiteit Leiden [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.universiteitleiden.nl/en/about-us/management-and-organisation/board-of-deans>
13. Dissertation defence procedure [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wen.uni.lu/content/download/68164/1130969/file/Dissertation_defence_procedure.pdf
14. Doctorate Board [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.tilburguniversity.edu/education/research-masters-and-phd-programs/doctorateboard/>
15. Obtaining a PhD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.studyinholland.nl/documentation/obtaining-a-phd.pdf>
16. Organisation: site Maastricht University [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.maastrichtuniversity.nl/about-um/organisation>
17. PhD Defence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wen.uni.lu/snt/news_events/phd_defence
18. PhD Regulations: site Universitit libre de Bruxelles [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ulb.ac.be/rech/doctorants/docs/Reglement_du_doctorat_ULB_EN_VF.pdf
19. PhD Regulations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.tilburguniversity.edu/upload/add5225c-2204-4e6f-b1f7-9e322be133e9_phd%20regulations.pdf
20. QS World University Rankings@ 2015/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2015>
21. Regulation governing the attainment of doctoral degrees [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.maastrichtuniversity.nl/support/phds>

Жабенко А.В.

Институт высшего образования
Национальной академии педагогических наук Украины

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ УЧЕНЫХ СОВЕТОВ В СТРАНАХ БЕНИЛЮКСА И УКРАИНЕ

Аннотация

В статье определено, что университеты стран Бенилюкса имеют значительные автономные права по созданию и регламентации деятельности диссертационных советов. Выявлены особенности формирования и деятельности советов по защите диссертаций в странах Бенилюкса, среди них: определение порядка создания и формирование советов по защите диссертаций университетом, в котором будет происходить защита; создание совета по защите диссертации отдельно для каждого докторанта; обязательное рассмотрение содержания и формы диссертации, представленной к защите, о возможности ее допуска к защите; учет позиций отсутствующих на защите членов совета, представленных на заседании в письменной форме о присуждении соискателю степени доктора; выдача диплома доктора непосредственно университетом. К особенностям формирования и деятельности специализированных ученых советов Украины можно отнести: определение порядка создания, формирования специализированных ученых советов, установление статуса совета, его профиля, срока действия совета, персонального состава осуществляет МОН; создание постоянно действующих специализированных ученых советов и советов для разовой защиты; сообщение МОН о каждом решении диссертационного совета. **Ключевые слова:** специализированный ученый совет, совет деканов, докторский совет, комитет по надзору, комитет по оцениванию, диссертационное жюри, комитет по защите диссертации.

Zhabenko O.V.

Institute of Higher Education
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

THE PECULIARITIES OF FORMATION AND ACTIVITIES OF THE SPECIALIZED ACADEMIC COUNCILS IN THE BENELUX COUNTRIES AND UKRAINE

Summary

In the article it was defined that universities of Benelux countries have considerable autonomous rights for the establishment and regulation of dissertation councils. The features of formation and activity of the councils for the thesis defence in the Benelux countries were discovered, among them: the order of creation and formation of councils for thesis defence carried out by university, in which thesis defence takes place; creation of the councils for the thesis defence for each doctoral student personally; obligatory analysis of the content and form of the thesis submitted to the defence, for the possibility of access to defence; consideration of opinions of members of the council, which were absent, and it were submitted to the meeting in writing to award the doctor degree; issuing of University doctor diploma. The peculiarities of formation and activity of specialized academic councils in Ukraine include: determining the order of creation, the formation of specialized academic councils, establishing the status of council, its profile, the term of the councils, the membership carry out MES; creation of permanent of specialized academic councils and councils for one-time defence; inform of MES on each decision of the specialized scientific council.

Keywords: specialized scientific council, board of deans, doctorate board, supervisory committee, assessment committee, thesis jury, dissertation defence committee.